

**A GAZDASÁGI TÁRSASÁGOK HELYE
AZ EMBERI JOGOK NEMZETKÖZI VÉDELME NEK
RENDSZERÉBEN**

dr. Sándor Lénárd Gergely
doktori értekezés tézisei

Témavezető:
Prof. Dr. Kovács Péter egyetemi tanár

Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Jog- és Államtudományi Doktori Iskola

Budapest
2021

Tartalom

I. A kutatás indokoltsága és a kutatási feladatok összefoglalása

II. A kutatás módszerei és forrásai

III. A tudományos eredmények összefoglalása

IV. A szerző értekezés témájával összefüggő publikációi, kutatásai és jelentősebb előadásai

I. A KUTATÁS INDOKOLTSÁGA, A KUTATÁSI FELADATOK ÖSSZEFOGLALÁSA

A második világháborút követő korszak formálásában döntő szerepet játszó jelenségek közé tartozik egyfelől az emberi jogok nemzetközi védelmének elismerése és sokrétű fejlődése. Másfelől szintén meghatározó jelentőségű a gazdasági, majd emellett az információs globalizáció térnyerése, amelynek szükségszerű velejárója az üzleti működés emberek életére és a társadalomra gyakorolt hatásainak növekedése.

Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának (a továbbiakban: Egyetemes Nyilatkozat) 1948-as elfogadása óta az emberi jogok nemzetközi jogi védelme – a joggyakorlat és a jogfejlesztés, valamint az intézményi rendszer kiépülése tekintetében egyaránt – páratlan fejlődést könyvelhet el. Mary Ann Glendon találó megfogalmazása szerint „újjáteremtette” a második világháború tragédiája által sújtott világot. Az Egyetemes Nyilatkozat hatása több szempontból is szemléletformáló. Azon túl, hogy a nemzetközi jog figyelme az államközi kapcsolatok szabályozása mellett az ember védelme felé fordult, a jelenkor nemzetközi és államon belüli közéleti vitáiban az emberi jogok narratívája viszonyításpontként szolgál. Ugyanakkor az emberi jogok nemzetközi védelme – illeszkedve a nemzetközi közjog felfogásába – alapvetően megőrizte államközpontúságát, és ebből fakadóan nagyrészt horizontján kívül rekednek a nem állami szereplők, így a gazdasági társaságok működése vagy emberi jogokra gyakorolt hatása.

Mindezzel párhuzamosan a gazdasági társaságok üzleti működése egyre jelentősebb hatást gyakorol az emberek mindennapjaira, alapvető szükségleteik kielégítésére az élelem és ivóvíz ellátástól kezdve a kommunikáción át az energiaellátásig bezárólag. Ezt tovább erősítette az állami tulajdonon alapuló tervutasításos gazdasági berendezkedés kudarca, illetve a „washingtoni konszenzus” néven elhíresült gazdaságpolitikai elképzelés térnyerése. Ezek eredményeképpen az 1990-es évek a gazdasági globalizáció „aranykorát” hozták el, amelyben a transznacionális vállalatok mind számukat, mind működésük kiterjedtségét tekintve megerősödtek. Hasonló figyelhető meg a digitális technológia és az információs globalizáció fejlődésének eredményeként az elmúlt évtized során megerősödő platform alapú technológiai vállalatok tekintetében is.

Az Egyetemes Nyilatkozat 75. évfordulójához közeledve jól látható, hogy bár az emberi jogok védelmének szükségessége ugyanolyan kihívás, mint a dokumentum

megalkotásakor volt, implementációja pedig még mindig „befejezetlen”, ugyanakkor a jelenkori világ a második világháborút követő korszakhoz képest jelentősen megváltozott. A hagyományos vagy klasszikus – az állami közhatalomgyakorlás és az egyén szabadságának viszonyát érintő – emberi jogi dilemmák mellett az emberi jogok védelme és az emberi jogi bíraskodás újfajta problémákkal szembesül. Nem lehet kétséges, hogy az újszerű emberi jogi kihívások sorát gyarapítják a gazdasági társaságok, különösen a transznacionális és platform alapú üzleti működésének emberi jogokra gyakorolt növekvő befolyása.

Ez igaz arra az üzleti működésre és innovatív üzleti megoldásokra, amelyek egy-egy emberi jog érvényesülését segítik elő. A gazdasági társaságok számos ország gazdasági fejlődéséhez hozzájárulva sokak számára segítik elő az emberi jogok – így többek között az oktatás, a tájékozódás szabadsága, a tiszta ivóvízhez jutás vagy az egészséghez fűződő jog – hatékonyabb érvényesülését a mindennapokban. Ugyanakkor az érem másik oldalához tartozik, hogy az üzleti, különösen pedig a transznacionális, illetőleg a platform alapú üzleti működés más országokban már közel sem ilyen kedvező hatású. Az emberi jogok érvényesülésére hátrányos befolyást gyakorol a vízhez való jogot sértő közműszolgáltató, az egészséghez való jogot veszélyeztető bányászati vagy kitermelési tevékenység csakúgy, mint a véleménynyilvánítás vagy a tájékozódás szabadságát korlátozó digitális platform. Esetek növekvő száma igazolja, hogy az emberi jogok megóvása és védelme a gazdasági társaságok üzleti működésével szemben is indokolt.

Ennek fényében az értekezés az emberi jogok nemzetközi védelmének és a gazdasági társaságok üzleti működésének összetett kapcsolatrendszerét kívánja feltárni, nem tagadva, hogy a gazdasági társaságok aktív vagy passzív jogalanyiségének kontúrjai a nemzetközi jog más területein – így például a nemzetközi büntetőjog, a humanitárius jog, a környezetvédelmi jog vagy a beruházások nemzetközi jogi védelme terén – is körvonalazódnak, illetve a nemzetközi jog ilyen irányú fejlődésének irányába mutatnak. Az értekezés azt a feltevést törekszik igazolni, hogy a gazdasági társaságokat az emberi jogok nemzetközi védelme terén egyfajta „Janus-arcúság” jellemzi, vagyis egyaránt lehetnek az emberi jogi jogsértések áldozatai és előidézői.

Az értekezés ennek jegyében mutatja be a gazdasági társaságok üzleti működését védelmező nemzetközi jogi egyezményekben foglalt szabályokat, az univerzális és regionális emberi jogi ellenőrző mechanizmusok – különösen az európai kultúrkörben meghatározó jelentőséggel bíró Emberi Jogok Európai Bírósága (a továbbiakban: EJEB)

és az Emberi Jogok Bizottságának – esetjogi gyakorlatát. Emellett pedig rendszerezi az üzleti működés emberi jogi korlátozását övező esetjogi és általános jogértelmezési gyakorlatot, a *soft law* természetű szabályokat, illetve nemzetközi szerződéselőkészítési törekvéseket, és ezek egymásra gyakorolt hatását. A mérleg két oldalának összehasonlításával az értekezés képet ad a jelenlegi szabályozásról, valamint a szabályozási törekvések irányáról. Bár az értekezésnek nem célja a nemzetközi jog többi területének vizsgálata, ugyanakkor az államok emberi jogi kötelezettségeire gyakorolt hatásai miatt – a szükséges mértékig – szemügyre veszi a nemzetközi kereskedelmi és beruházásvédelmi szabályokat, valamint a nemzetközi pénzügyi szervezetek működését.

A kutatás időszerűségét indokolja, hogy tíz évvel ezelőtt, 2011-ben fogadták el az üzleti működés emberi jogi korlátozása terén meghatározó jelentőségű ENSZ *soft law* dokumentumot, a United Nation Guiding Principles on Business and Human Rights (a továbbiakban: UNGPs). Másfelől pedig 2014-ben – immáron harmadszor – kezdetét vette az emberi jogok és az üzleti világ kapcsolatának szabályozására törekvő nemzetközi szerződéselőkészítési eljárás. Mindezekkel párhuzamosan a nemzetközi emberi jogi egyezmények ellenőrző mechanizmusai az elmúlt évtizedben számos általános jellegű értelmezési útmutatást fogadtak el ezen a téren. Ugyanakkor – különösen a gazdasági globalizáció és a platform alapú üzleti vállalkozások korában – a gazdasági társaságok állami közhatalom gyakorlásával szembeni jogvédelem iránti igénye is erősödik. Ez a nemzetközi jog több területe – mint például a beruházásvédelmi, kereskedelmi vagy a nemzetközi pénzügyi szervezetek joga – mellett az emberi jogi ellenőrző mechanizmusok, különösen az EJEB esetjogi gyakorlatában kitapintható. Látható, hogy a nemzetközi közéletben és az akadémiai világban az elmúlt évtizedekben élénkülő vita zajlott, zajlik az üzleti világ emberi jogi összefüggéseiről, a nemzetközi gazdasági kapcsolatok jogának reformjáról, a nemzetközi szerződéses jogalkotás szükségességéről, illetve annak lehetséges irányairól és perspektívájáról. Ennek fényében az értekezés céljai közé tartozik, hogy hozzájáruljon a nemzetközi vita hazai tudományos életben való megjelenítéséhez és rendszerezéséhez.

Az értekezés szerkezetét alapvetően meghatározza a választott téma természete. A három fő részre tagozódó értekezés az üzleti működés emberi jogi védelmének és korlátozásának tárgyalását megelőzően néhány fontos előkérdést ismertet. Így az értekezés első része a vizsgálat dogmatikai alapvetéséhez tartozó kérdéseket mutatja be. Ennek megfelelően összefoglaló jelleggel tárgyalja az emberi jogok elméleti gyökereit

és versengő felfogásait (I.1.1.pont), majd pedig megvizsgálja az emberi jogok nemzetközi védelmének fejlődési útját (I.1.2. pont). Az értekezés dogmatikai alapvetések között vizsgálja a gazdasági társaságok és az utóbbi fél évszázadban hangsúlyossá váló transznacionális, illetve az utóbbi évtizedben megerősödő platform alapú üzleti működés jellegadó sajátosságait (I.2.1. pont), majd erre figyelemmel nyújt áttekintést a gazdasági társaságok aktív és passzív nemzetközi jogalanyiségének kontúrjairól (I.2.2. pont).

A gazdasági társaságok üzleti működésének emberi jogi kétarcúságát az értekezés II. és III. részei vizsgálják. A második rész tekinti át a gazdasági társaságok működésének emberi jogi védelmét. E körben tárgyalja az gazdasági társaságok áldozati státuszát és jogainak védelmét övező elméleti megközelítéseket (II.1. pont), illetve összehasonlító jelleggel az emberi jogi egyezmények ellenőrző mechanizmusainak e téren kialakított általános felfogásait (II.2. és II.3. pontok). Az univerzális és regionális ellenőrző mechanizmusok gazdasági társaságok jogvédelme körében kialakított részletes esetjogi gyakorlatát ezt követően vizsgálja az értekezés (II.4. pont).

Az üzleti működés emberi jogi korlátozásának dilemmáit az értekezés harmadik része tárja fel. A katolikus egyház társadalmi tanításának felvázolása után e rész a nemzetközi jog jogforrasi rendszerét követve három olyan fő területre tagolódik, ahol ilyen szabályok vagy követelmények körvonalazódnak. Az első tekinti át az emberi jogi egyezmények ellenőrző mechanizmusainak e terén kialakított gyakorlatát (III.1. pont), míg a második veszi szemügyre az ebben a kérdésben elfogadott *soft law* dokumentumokat, azok közül is különösen a 2011-es UNGPs-t, valamint annak implementációját övező törekvéseket, illetőleg a nemzetközi beruházásvédelmi és kereskedelmi joggal való viszonyát (III.2. pont). Harmadsorban a korábbi sikertelen szerződéskötési kísérletek áttekintésének tükrében tárgyalja az üzleti világ és az emberi jogok kérdéseit szabályozó nemzetközi szerződéskötés előkészítésének történeti és elméleti hátterét, szabályozási koncepcióját övező főbb vitapontokat, valamint a szerződéskötés perspektíváját (III.3. pont). E területek összehasonlítása során az értekezés feltárja a közöttük lévő kölcsönhatásokat, illetve rámutat azokra a szabályokra és követelményekre, ahol ez a kölcsönhatás jogfejlesztő szerepet játszik az emberi jogok védelme terén. Az értekezés ugyanis azon túl, hogy a gazdasági társaságok emberi jogok

terén kitapintható „Janus-arcúságát” kívánja igazolni, arra is törekszik, hogy az emberi jogok hatékonyabb védelme és az emberi jogi eszme teljesebb érvényesülése érdekében a kutatás fényében azonosítsa a nemzetközi jog lehetséges fejlesztését övező alapokat.

II. A KUTATÁS MÓDSZEREI ÉS FORRÁSAI

A kutatás a gazdasági társaságok üzleti működésének emberi jogi védelme és emberi jogi korlátai terén elfogadott nemzetközi jogi normákat, esetjogi gyakorlatot és jogtudományi felfogásokat teszi vizsgálatá és értékelése tárgyává. A kutatás tárgya ennek megfelelő meghatározza a kutatás fő módszerét is. A leíró módszer dominál a szerződéses, a szerződést előkészítő, illetve a *soft law* természetű források, valamint a nemzetközi bírói és más ellenőrző mechanizmusok esetjogi gyakorlatának, valamint az általános jellegű jogértelmezését tartalmazó más dokumentumainak összegyűjtése során.

Bár a források összegyűjtése önmagában is hozzájárul a gazdasági társaságok üzleti működése és az emberi jogok között fennálló kapcsolat feltárásához, illetve a gazdasági társaságok jogvédelmének és az államok üzleti világgal összefüggő jogvédelmi kötelezettségeinek azonosításához, az értekezés ezen túlmenően a feltárt források rendszerezésére, majd pedig összehasonlító értékelésére törekszik. A kutatás során az összehasonlító módszer is fontos szerephez jut, amely elsődlegesen a releváns nemzetközi jogi forrásokat, az emberi jogi ellenőrző mechanizmusok gyakorlatát, valamint a *soft law* természetű szabályokat fogja át. Ezen kívül az értekezés a jogtudományon belül nemzetközi gazdasági jogot érintő, illetve amellet korlátozott mértékben jogtörténeti és jogelméleti, valamint a jogtudományon kívül a transznacionális üzleti működés és globális ellátási láncok megértéséhez gazdasági kérdéseket is feltár.

A tudományos jogirodalmi álláspontok és trendek értékelő bemutatása nemcsak a hatályos szabályozási környezet összefüggéseinek megismerése, hanem a korábbi nemzetközi jogalkotási kudarcok okainak feltárása és a nemzetközi jog fejlesztését övező javaslatok megfogalmazása miatt is nélkülözhetetlen. Témájából és kutatási módszeréből fakadóan, valamint a jogász elemzés keretei között ugyanis az értekezés

olyan következtetéseket igyekeznek megfogalmazni, amelyek a nemzetközi jog fejlesztését szolgáló javaslatok kiindulópontjai lehetnek.

A dogmatikai alapvetések körében a kutatás magyar és külföldi tudományos forrásokra támaszkodva mutatja be az emberi jogok történeti fejlődését, elméleti igazolásait, valamint a gazdasági társaságok aktív és passzív korlátozott nemzetközi jogi jogalanyiségének megjelenését és kontúrjait. Az értekezés e kutatási eredmény fényében veti fel, hogy a gazdasági társaságokat az emberi jogok nemzetközi védelme terén egyfajta „Janus-arcúság” jellemzi. Az értekezés ennek tükrében törekszik igazolni, hogy a gazdasági társaságok üzleti működésének ez a kettősége megjelenik-e, illetve milyen módon jelenik meg az emberi jogok nemzetközi védelmének rendszerében, és ehhez képest a jogfejlődés milyen irányai tapinthatók ki.

A gazdasági társaságok emberi jogi védelme körében végzett kutatás a nemzetközi emberi jogi egyezmények előkészítésének és szabályozásának vizsgálatán túl elsődlegesen a nemzetközi emberi jogi ellenőrző mechanizmusok esetjogi gyakorlatára és általános jogértelmezésére támaszkodik. Az esetjog elektronikus elérhetősége jelentős mértékben megkönnyítette a vizsgálatot. Emellett az EJEB gazdasági társaságok védelmével összefüggő felfogásának értékelése során a vizsgálat tárgyát képezték a kevés, de annál fontosabb releváns külföldi monográfiák és szócikkek, valamint a nehéz dogmatikai kérdések, mint például a „lepelátszúrás” értékelése szakfolyóiratokon alapszik.

A gazdasági társaságok üzleti működésének emberi jogi korlátozása körében végzett kutatás az emberi jogi ellenőrző mechanizmusok esetjogi gyakorlatán és jogértelmezésén túl történeti abban az értelemben, hogy feltárja és bemutatja a korábbi sikertelen nemzetközi szerződéselőkészítő törekvéseket, valamint az ezzel párhuzamosan fejlődő *soft law* természetű forrásokat. Ezt követően veszi szemügyre a jelenleg zajló nemzetközi szerződéselőkészítő munkálatokat, amelynek értékeléséhez széleskörű külföldi szakirodalomra igyekeznek támaszkodni.

Az értekezés forrását külföldi és hazai jogirodalom jelenti, amelyben a kutatás témájának sajátosságaihoz igazodóan az angol és francia nyelvű szakirodalom nagyobb súllyal szerepel. Az értekezés elsősorban írásos forrásokra épül, amelyet az elmúlt nyolc év során a könyvtári és elektronikus adatbázisokban végzett kutatás alapozott meg. A hazai könyvtárak közül a Herczegh Géza Professzor Úr által a Tanszéknek

adományozott gazdag könyvtár, valamint az Alkotmánybíróság az az Országgyűlés könyvtárai nyújtottak segítséget a kutatómunka megalapozásában. A külföldi könyvtárak közül elsősorban a Genfben lévő ENSZ könyvtár biztosított felbecsülhetetlen segítséget a nemzetközi szerződéselőkészítő munkálatokat övező kutatás elmélyítésében. Fontos forrásként szolgált a HeinOnline nemzetközi elektronikus adatbázis, amely számos vezető nemzetközi folyóirathoz biztosított hozzáférést.

Az írott források mellett szemléletformáló hatása volt a témában szervezett számos olyan tudományos konferenciának és panelbeszélgetésnek, amelyen lehetőségem volt részt venni. Ezek közül kiemelkednek az ENSZ *Forum on Business and Human Rights* keretében elhangzott előadások és panelbeszélgetések, amelyek fontos segítséget jelentettek a témát övező kihívások megértésében és továbbgondolásában. Emellett szükséges megemlíteni Markus Krajewski professzor vezetésével a Nürnberg – Erlangen Friedrich-Alexander Egyetem keretei között szervezett *Human Rights Beyond Borders* konferenciát, amely jelentős segítséget nyújtott az emberi jogok magánosított közszolgáltatásokban, valamint a gazdasági kapcsolatokban játszott szerepének megértésében.

III. A TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEK ÖSSZEFOGLALÁSA

A gazdasági társaságok és emberi jogok nemzetközi védelmének kapcsolata rendhagyó jellegű, ugyanis– eszmetörténeti igazolása és történeti fejlődése alapján – az emberi jogok célja elsősorban nem az üzleti működés védelme vagy korlátozása. Ugyanakkor a jelenkori világ meghatározó sajátosságai közé tartozik, hogy a nemzetközi kapcsolatokra, az állami közpolitikákra és az egyes ember életére egyaránt jelentős befolyást gyakorol mind az emberi jogi gondolkodás térnyerése mind pedig a gazdasági társaságoknak különösen a transznacionális és a platform alapú üzleti működése. Az Egyetemes Nyilatkozat elfogadása nyomán az emberi jogok nemzetközi jogi védelmet nyertek, amely bár nem vetett véget egycsapásra az emberi jogi jogsértéseknek, de hozzájárult ahhoz, hogy az emberi jogi gondolkodás a jelenkor meghatározó narratívájává, viszonyítási pontjává válhasson. A gazdasági társaságok – a Harvard Business School egykori dékánja, Wallace B. Donham szavait idézve – bár a történelem hajnala óta léteznek, de üzleti működésük hétköznapi jelenléte és társadalmi hatása egyre inkább szerteágazó. Egyfelől elősegítheti az emberi jogok teljesebb

érvényesülését, implementálását, miközben maguk is az emberi jogi jogsértések áldozataivá, illetve az emberi jogok jogosítottjaivá válhatnak. Másfelől azonban az esetek növekvő száma igazolja, hogy működésük vagy közreműködésük súlyos emberi jogi jogsértéseket is előidézhet, és ennek alapján felvetődik passzív nemzetközi jogi jogalanyiségük dilemmája is.

A dogmatikai előkérdések vizsgálata alapján az értekezés elsődlegesen arra világított rá, hogy az emberi jogok alkotmánytörténeti és nemzetközi jogi fejlődése során a hangsúlyt az állami közhatalommal szembeni megóvásra helyezték. Ennek jegyében pedig a nemzetközi jogi szabályok az államokkal szemben fogalmazták meg azt a jogi követelményt, hogy a közhatalmuk gyakorlása során az emberi jogok tiszteletben tartására, védelmére és implementálására törekedjenek. Ettől eltérően azonban az utóbbi évtizedek során – elsősorban a gazdasági és információs globalizáció hatásának eredményeként – egyre inkább nyilvánvalóvá vált a gazdasági társaságok emberi jogokra gyakorolt – kedvező és hátrányos – hatása egyaránt. Mindez a nemzetközi jogalkotási és jogértelmezési törekvéseket éppen úgy, mint az akadémiai gondolkodást az emberi jogok védelmét övező hangsúlyok újragondolására és átrajzolására sarkallja.

Az értekezés ennek fényében – a gazdasági társaságok emberi jogi „Janus-arcúságának” feltevéséből kiindulva – kettős célt követett. Egyfelől bemutatta a gazdasági társaságok üzleti működésének emberi jogi védelmét övező felfogásokat. Ezzel összefüggésben pedig összehasonlító jelleggel feltárta az emberi jogi egyezmények ellenőrző mechanizmusainak a gazdasági társaságok áldozattá válása és jogérvényesítési lehetősége, valamint az őket megillető jogok körében kialakított esetjogi gyakorlatát, felfogását. Másfelől pedig szemügyre vette azokat a nemzetközi jogi elképzeléseket és szabályozási kísérleteket, amelyek az üzleti működés emberi jogi korlátjainak érvényesítésére törekednek. Ehhez az értekezés külön-külön tárta fel az emberi jogi ellenőrző mechanizmusok általános jogértelmezését és részletes esetjogi gyakorlatát, a releváns *soft law* természetű dokumentumokat, a nemzetközi gazdasági kapcsolatok jogának alapvető összefüggéseit, valamint a nemzetközi szerződés előkészítésének történeti útját és jelenleg zajló munkálatait.

E vizsgált kérdésekkel összefüggésben megállapítható, hogy a gazdasági társaságok emberi jogi védelmének lehetőségét és igazolhatóságát érintően kialakult elméleti álláspontok megoszlanak. A védelem elismerését támogató érvek többsége ugyanakkor közvetett módon látja igazolhatónak az emberi jogok kiterjesztését a gazdasági

társaságokra: vagy azért, mert az ember alapvető jogainak védelméhez járul hozzá, azt támogatja, vagy pedig azért, mert általában véve erősíti – az emberi jogi egyezmények tágabb célkitűzéseire szervesen hozzátartozó – demokratikusság, a jogállamiság és a jogbiztonság elveit. Erre kiváló gyakorlati példaként szolgál az EJEB előtt a 2000-es évek elején zajló emblemikus jogvita, az OAO Neftyanaya Kompaniya Yukos kontra Oroszország ügy. Ebből következően ezek az elméleti álláspontok inkább az üzleti működés emberi jogokra gyakorolt kedvező hatásának védelmét tartják szem előtt anélkül, hogy a gazdasági társaságok aktív jogalanyiségének elismerését kifejezetten fontolóra vennék. Ugyanakkor a jogvédelem igazolhatóságát támogató elképzelések azt a felfogást vallják, hogy a gazdasági társaságok a természetes személyeket megillető jogokhoz képest szűkebb körű jogokat, megengedőbb közérdekvédelmi korlátozás mellett élvezhetnek.

Az értekezés vizsgálata alapján az elméleti megközelítések sokszínűségét tükrözi a nemzetközi emberi jogi egyezmények ellenőrző mechanizmusainak esetjogi gyakorlata, és az annak alapján körvonalazódó felfogás. Valamennyi ellenőrző mechanizmus előtt felmerült a gazdasági társaságok üzleti működésével összefüggő jogvédelem dilemmája, de – figyelemmel a jogértelmezésük alapját szolgáló nemzetközi szerződések szövegeinek különbözőségére is – a fórumok mind az indítványozói jogosultság, mind pedig az anyagi jellegű jogok tekintetében egymástól eltérő álláspontokra helyezkednek. Így az univerzális Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának ellenőrző mechanizmusa, az Emberi Jogok Bizottsága elutasító álláspontot fogadott el a gazdasági társaságok áldozati státuszának és indítványozói jogosultságának elismerésével kapcsolatban. Ugyanakkor kivételes esetekben és közvetett módon, vagyis a természetes személy tulajdonosainak fellépésén keresztül bizonyos jogok esetében – az ember mellett – mégis védelmet biztosít az üzleti működés javára is. Az Emberi Jogok Bizottságának esetjoga alapján körvonalazódó felfogás szerint így a jogok védelme az embereket szolgálhatja és az emberek jogaihoz járulékos módon kapcsolódhat gazdasági társaságok védelme.

Ezzel szemben az EJEB elismerve a gazdasági társaságok áldozati státuszát és indítványozói jogosultságát, ettől eltérő álláspontra helyezkedett. Emellett az EJEB nemcsak a gazdasági társaságok közvetlen, hanem – bár kivételes és korlátozott jelleggel – de közvetett jogvédelmüket is elismeri, vagyis annak lehetőségét, hogy a tulajdonosok felléphessenek a jogaik védelme érdekében. Amellett, hogy széles mérlegelési teret biztosít az államok közérdekvédelmi fellépésének javára, a regionális

emberi jogi fórumok között a leginnovatívabb jogvédelmi gyakorlatot alakította ki. Így kifejezetten jogfejlesztő hatású például a magánszféra védelmének üzleti működésre történő kiterjesztése, illetve a kereskedelmi szólások védelmének elismerése. Ezen túl pedig az utóbbi évek döntéseinek fényében az is nyilvánvaló vált, hogy az EJEB nem kerüli meg a digitális technológia fejlődéséből fakadó dilemmákat sem, ennek jegyében születtek meg az első döntések az internetes hírportálokkal összefüggő véleménynyilvánítás szabadság kérdései terén.

Az EJEB gazdag és jogfejlesztő esetjogi gyakorlatának egyik fontos tanulsága, hogy – a közvetlen fellépési lehetőség biztosításának köszönhetően – abban jelentős közreműködő szerepet játszanak maguk a gazdasági társaságok innovatív és az utóbbi évtizedekben növekvő számú indítványai. Mindez az emblematikus Yukos ügy példáján túlmenően a gyakorlatban is igazolja annak az elméletnek a helytállóságát, amely szerint a gazdasági társaságok jogvédelme vagy éppen jogaik korlátozásának és a részes államok közérdekvédelmi szabályozási terének kijelölése közvetett módon járul hozzá az emberi jogi egyezmények általános célkitűzéseinek – nevezetesen a demokratikusság és a jogállamiság, jogbiztonság elveinek – hatékonyabb megvalósításához. Az értekezés ennek fényében amellet érvel, hogy a gazdasági társaságok jogvédelmének elismerése többes előnnyel kecsegtet. Azon túl, hogy hozzájárul mind az emberi jogok védelmének fejlesztéséhez, mind pedig az emberi jogi egyezmények általános célkitűzéseinek megvalósításához, hosszabb távon a beruházásvédelmi vitarendezés alternatíváját kínálhatja.

Az értekezés ezt követően az érem másik oldalát, vagyis a gazdasági társaságok üzleti működésének emberi jogokra gyakorolt hátrányos és káros hatásait vette szemügyre. Az elmúlt évtizedekben elszaporodó emberi jogi jogsértések és visszaélések, valamint a „*race to the bottom*” jelenségéből fakadó káros helyzet miatt mindez egyre inkább a közéleti figyelem, valamint a tudományos és a nemzetközi jogalkotási törekvések középpontjába került. E tekintetben az emberi jogok tehát nem az üzleti működés védelme, hanem korlátozásának igénye felé mutatnak, és ennek alapján az államok emberi jogok védelme terén fennálló köteleességét erősítik, és a közérdekvédelmi szabályozási terét szélesítik.

Az értekezés ennek jegyében azokat nemzetközi jogfejlesztési irányokat vizsgálta meg, amelyek azonosították ezt a dilemmát, illetve annak rendezésére törekednek. Ennek megfelelően tárta fel a nemzetközi emberi jogi egyezmények ellenőrző

mechanizmusainak jogértelmező iránymutatásait és esetjogi gyakorlatát, tekintette át a *soft law* természetű dokumentumokat, vizsgálta meg a UNGPs-t és annak implementációját, valamint értékelt a jelenleg zajló nemzetközi szerződéselőkészítési munkák elméleti háttérét, szabályozási koncepcióját, főbb vitapontjait és perspektíváját. Az értekezés az akadémiai álláspontok tükrében értékelt a nemzetközi jogfejlődés útjait és azok egymásra hatását.

A vizsgálat tanulságaként megállapítható, hogy bár a dilemmát már az 1970-es évektől – vagyis a gazdasági globalizáció kibontakozásától – kezdődően felismerték, az erőteljesebb jogfejlesztési törekvések az új évezred hajnalától körvonalazódnak. A jogfejlesztési törekvések egyidejűleg egymást kiegészítve és egymást inspirálva haladnak „puha” utakon, vagyis az emberi jogi ellenőrző fórumok jogértelmezésén, és a nemzetközi szervezetek határozatain keresztül. Az akadémiai álláspont e törekvések közötti párbeszéd és kölcsönhatás jelentőségére hívják fel a figyelmet kiemelve az elszigetelt módon zajló – vagy fragmentált – nemzetközi jogalkotási kísérletek veszélyeit. Ennek során megállapítható, hogy a korábbi jogalkotási törekvések tapasztalatait galvanizáló UNGPs jelenleg – az Egyetemes Nyilatkozathoz hasonlóan – egyfajta viszonyítási pontként szolgál mind az emberi jogi ellenőrző mechanizmusok jogértelmezése, mind pedig az üzleti világ és emberi jogok kapcsolatát szabályozó nemzetközi szerződés előkészítése, valamint ezen túl a nemzetközi gazdasági (kereskedelmi és beruházásvédelmi) szerződések értelmezése terén. Ezek alapján arra lehet következtetni, hogy az üzleti világ és az emberi jogok terén egyedülálló interakció áll fenn az ellenőrző mechanizmusok, a *soft law* természetű dokumentumok és a nemzetközi szerződés előkészítése között. Az értekezés megállapítása szerint az elmúlt bő évtized jogfejlődése és jogfejlesztési törekvései a nemzetközi gazdasági jog egyfajta „közjogiasodásának” irányába mutatnak, ami alatt az értekezés azt érti, hogy az üzleti világ működésével összefüggő kereskedelmi, beruházásvédelmi és pénzügyi kapcsolatokban egyre erőteljesebben jelenik meg az emberi és környezetvédelmi jogi követelményének megtartásának igénye.

Az értekezés azonosította a nemzetközi jogfejlesztés legfontosabb vitapontjait, illetve azokat a területeket, amelyek kifejezetten jogfejlesztő hatásúak. A vizsgálat alapján kimutatható, hogy az elméleti viták előterében álló fő dilemmát és egyúttal a szerződéselőkészítési viták egyik legnagyobb tétjét az jelenti, hogy a nemzetközi jog közvetlenül, vagyis a gazdasági társaságok passzív nemzetközi jogi jogalanyiságát megteremtve, vagy közvetett módon, az államok – emberi jogok védelme terén fennálló

– szabályozása útján szabjon korlátot a gazdasági társaságok emberi jogokra hátrányos hatást gyakorló működésének. E kérdésben jól kitapintható a UNGPs és a UNGPs támogató akadémiai világ gravitációs ereje, amely elsősorban az államok emberi jogok védelme terén fennálló kötelezettségeinek megerősítése és kiegészítése irányába tereli a nemzetközi jogalkotási törekvések fő csapásirányát, és emellett körvonalazza azt az elvárást, miszerint a gazdaság társaságoknak is latba kell vetniük befolyásukat az emberi jogok tiszteletben tartásához.

Az értekezés vizsgálata alapján a nemzetközi jog fejlesztése szempontjából kiemelt jelentőségű a UNGPs – illetve az emberi jogi ellenőrző mechanizmusok és a nemzetközi szerződéstervezet vele összhangban álló – azon felfogása miszerint a nemzetközi beruházásvédelmi egyezményekben biztosított garanciáknak nem adható olyan értelmezés, amely korlátozza vagy lerontja az államok emberi jogok védelme terén fennálló kötelezettségeit. Szintén jogfejlesztő hatásúnak értékelhető a UNGPs és az emberi jogi ellenőrző mechanizmusok azon felfogása, amely szerint az emberi jogok védelme terén szigorúbb követelmények érvényesülnek az állami tulajdonban lévő gazdasági társaságok működésének megítélése során, valamint – tulajdonos kilététől függetlenül – az olyan alapvető jellegű közszolgáltatások – így például ivóvízszolgáltatás – tekintetében, amelyeknek biztosítását nemzetközi egyezményekben elismert emberi jogok védik vagy követelik meg. Ezekben az esetekben tehát a fennálló emberi jogi egyezményekkel összhangban – és az állam nemzetközi jogi felelősségéhez igazodóan – az üzleti működés szigorúbb emberi jogi alapú szabályozása és korlátozása irányadó. Szintén jelentős és szemléletformáló hatású UNGPs azon megközelítése, amelynek értelmében a nemzetközi jog – passzív jogalanyiségük elismerése nélkül – azt az elvárást támasztja a gazdasági társaságokkal szemben, hogy üzleti működésük során legyenek figyelemmel az emberi jogok követelményeire és erejüket vessék latba érvényre juttatásuk érdekében.

Az értekezés emellett kimutatta, hogy a viszonyítási pontként szolgáló UNGPs többféle módon is befolyásolhatja a nemzetközi jog fejlődését. Ennek szellemében a szükséges állami közfelfogás birtokában bizonyos rendelkezései megindulhatnak a nemzetközi szokásjoggá erősödés útján. Másfelől szemléletformáló hatást gyakorol az emberi jogi egyezmények ellenőrző mechanizmusainak jogértelmezési iránymutatásaira és esetjogi gyakorlatára. Ezen kívül hatása nemcsak az emberi jogi ellenőrző mechanizmusok gyakorlatában, hanem a nemzetközi gazdasági vitarendezések, így különösen beruházásvédelmi választottbíróóságok jogértelmezésébe és a nemzetközi pénzügyi

szervezetek jogába is beszivároghat. Emellett szintén nagy jelentőségre tesznek szert az üzleti világ és emberi jogok kapcsolatát szabályozó állami jogalkotásokban is. Végül, de nem utolsó sorban befolyásolhatja – illetve amint arra az értekezés rámutatott – ténylegesen befolyásolja a jelenleg zajló nemzetközi szerződés előkészítésének csapásirányát és kereteit. Az értekezés következtetése szerint bár a szerződés előkészítésének kiindulópontja az – az államok közötti konszenzust tükröző – UNGPs kell legyen, ugyanakkor nem korlátozódhat annak formális implementálására, hanem ahhoz képest – annak mintegy kiteljesítéseként – ambíciózusabb célokat érdemes megfogalmaznia. A globális ellátási láncok és a „*race to the bottom*” emberi jogok érvényesülésére gyakorolt káros következményeinek mérsékléséhez vagy leküzdéséhez ugyanis összehangolt és kellően széleskörű nemzetközi együttműködésen keresztül vezethet az út.

Az értekezés vizsgálatának eredményeként látható, hogy bár az üzleti működés és az emberi jogok kapcsolata rendhagyó jellegű, ugyanakkor az utóbbi évtizedek során a gazdasági társaságok – mind kedvező mind pedig kedvezőtlen értelemben – egyre jelentősebb hatást gyakorolnak az emberi jogok érvényesülésére. Ez a jelenség a közéleti és a tudományos gondolkodásban egyaránt újraértékelésre sarkallja az emberi jogok nemzetközi védelmének hangsúlyait. Ennek keretében nagyobb figyelem összpontosul az államok emberi jogok terén fennálló pozitív védelmi kötelezettségeire. Másfelől pedig az emberi jogi egyezmények ellenőrző mechanizmusainak gyakorlata, valamint a UNGPs nyomán a nemzetközi jog olyan felfogása körvonalazódik, amely azt az elvárást fogalmazza meg a gazdasági társaságokkal szemben, hogy erejüket vessék latba az emberi jogok tiszteletben tartása és érvényre juttatása érdekében.

A gazdasági társaságok üzleti működése újszerű kihívást jelent az emberi jogok jelenkori védelme terén. Ennek tükrében érdemes felidézni, hogy Eleanor Roosevelt, René Cassin, John Humphrey, Charles Malik, Peng-chun Chang és mások, akik embert próbáló tárgyalásokon hozták tető alá az Egyetemes Nyilatkozatot, mind abban hittek, hogy bár az emberi jogi eszme hosszú és nehézségekkel teli út elé néz, de az új és változó kihívásokhoz rugalmasan alkalmazkodva megóvható az emberi jogok és alapvető szabadságok védelmére épülő világ. Az értekezés az üzleti működés és az emberi jogok összetett kapcsolatának feltárásával, rendszerezésével és értékelésével kívánt hozzájárulni ahhoz a gondolkodáshoz, amely az újszerű kihívások fényében törekszik megóvni az emberi jogi eszme érvényesülését.

IV. A SZERZŐ ÉRTEKEZÉS TÉMÁJÁVAL ÖSSZEFÜGGŐ PUBLIKÁCIÓI, KUTATÁSAI ÉS JELENTŐSEBB ELŐADÁSAI

Publikációk

1. Az emberi jogok és az üzlet világának nemzetközi jogi kérdései. Jogtudományi Közlöny, LXXI. évfolyam, 2016. április, 214-223. o.
2. Az államadósság-átütemezés a beruházások védelmének csapdájában? Alkotmánybírósági Szemle, 2016/1., 119-129. o.
3. Emberi jogok a beruházásvédelem rendszerében. Európai jog, XVI. évfolyam, 2016. május, 1-10. o.
4. Az emberi jogok és a munkajog zsinórmércéi. Opus et Educatio, Volume 3., No. 1., 2016., 40-51. o.
5. Vállalati társadalmi felelősségvállalás a nemzetközi jogban. Jogtudományi Közlöny, LXXII. évfolyam, 2017. április, 173-182. o.
6. A beruházások védelmének környezetjogi kihívásai. Európai jog, XVII. évfolyam, 2017. május, 8-16. o.
7. Az amicus curiae kérdése a beruházásvédelmi jogvitákban. Jogtudományi Közlöny, LXXVII. évfolyam, 2017. október, 441-452. o.
8. International Law Issues in Human Rights and the World of Business. In: SZABÓ Marcel (szerk): Hungarian Yearbook of International Law and European Law, Eleven International Publishing, 2017., 173-189. o.
9. The Role of Corporate Social Responsibility in the Development of International Law. In: SZABÓ Marcel (szerk): Hungarian Yearbook of International Law and European Law, Eleven International Publishing, 2018., 313-329. o.

10. Central and Eastern Europe. In: Markus KRAJEWSKI et al. (szerk.): Research Handbook on Foreign Direct Investment. Edward Elgar Publishing, 2019., 457-493. o.

11. A Herbai kontra Magyarország ügy. A véleménynyilvánítás korlátai a munka világában. Jogesetek Magyarázata, XI. évfolyam, 3-4. szám, 2020., 89-100. o.

12. Az Alkotmánybíróság és az Emberi Jogok Európai Bírósága előtt ugyanazon közhatalmi aktus ellen benyújtott panaszok miatt indult jogvédelmi ügyek összehasonlító értékelése 1. rész. Alkotmánybírósági Szemle, XI. évfolyam, 1. szám, 2020., 31-36. o.

13. Az Alkotmánybíróság és az Emberi Jogok Európai Bírósága előtt ugyanazon közhatalmi aktus ellen benyújtott panaszok miatt indult jogvédelmi ügyek összehasonlító értékelése 2. rész. Alkotmánybírósági Szemle, XI. évfolyam, 2. szám, 2020., 30-37. o.

Tudományos kutatások

A tőkeberuházások nemzetközi jogi védelme, jogági kapcsolatai és modernkori kihívásai. Megvalósult az Igazságügyi Minisztérium jogászképzés színvonalának emelését célzó program; jogtudományi kutatási és oktatásfejlesztési programjának keretében 2016. augusztus 1. – 2016. november 30. között.

Az Alkotmánybíróság és az Emberi Jogok Európai Bírósága előtt egyező közhatalmi aktus ellen benyújtott panaszok miatt indult jogvédelmi ügyek vizsgálatának összefoglaló értékelése. Megvalósult az Alkotmánybíróság joggyakorlat elemző programjának keretében 2018. szeptember 1. – 2018. december 1. között.

Szakmai fordítás

A nemzetközi joghoz és az emberi jogok nemzetközi jogi védelméhez kapcsolódó fejezetek; John Baylis et al. (szerk.): The Globalization of World Politics (Oxford University Press, 2017); Világpolitika és Globalizáció (megjelenés alatt).

Szakmai előadások

„Globalization with a Human Face: Human Rights and Public Interests in International Investment Arbitration”, 2018 szeptembere. Szervezte: University of Lapland. Rovaniemi.

„International Investment Law”, 2021 februárja. Szervezte: Magyar Diplomáciai Akadémia.